

Ковалец Т. Р. Казацкое восстание 1630 г. в Украине за вновь найденными польскими реляциями: публикация источников

В статье проанализировано освещение казацкого восстания 1630 г. в двух вновь найденных письмах-реляциях польного коронного гетмана Станислава Конецпольского к королю Речи Посполитой Сигмунту III Вазы. Отмечается, что эти отчеты довольно информативные и позволяют не только по-новому исследовать ход казацкого выступления, но и проследить некоторые неизвестные его страницы, в частности те, которые касаются Переяславской битвы. В приложении упомянутые документы с примечаниями и комментариями публикуются впервые.

Ключевые слова: казацкое восстание 1630 г., Станислав Конецпольский, Тарас Федорович, Войско Запорожское, Речь Посполитая, публикация источников.

Kovalets' T. R. Cossack uprising in 1630 in the newfound Polish reports: sources publishing

In the article, the elucidating of Cossack uprising in 1630 in the two newfound Polish reports from Field Crown Hetman Stanisław Koniecpolski to the king of Commonwealth Sigismund III Vasa. It is noted that these reports are quite informative and allow not only to explore in a new way the progress of the Cossack uprising, but also to trace some its unknown pages, including those one, that concern Perejaslav battle. At first time, the mentioned documents with notes and comments have been published in the appendix.

Keywords: Cossack uprising in 1630, Stanisław Koniecpolski, Taras Fedorovych, Zaporozhian Host, the Polish-Lithuanian Commonwealth, sources publishing.

УДК 930.2:929:262.12

Н. М. Діанова

НАРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ХЕРСОНСЬКО-ТАВРІЙСЬКОГО АРХІЄПІСКОПА ГАВРИІЛА (РОЗАНОВА)

У статті проаналізовано комплекс наративних джерел, які стосуються різних напрямів життєдіяльності Херсонсько-Таврійського архієпископа Гавриїла (Розанова). Вони представлені спогадами сучасників та епістолярною спадщиною архієрея. З'ясовано, що ця група документів дає можливість простежити деякі аспекти його церковної, науково-історичної та просвітницької роботи. Зазначено, що діяльність Гавриїла (Розанова) була націлена на розбудову православної церкви, розвиток духовної освіти та історичної науки. Наслідком активної евристичної, археографічної та науково-дослідницької діяльності архієпископа стало видання низки праць з церковної та світської історії Південної України.

Ключові слова: архієпископ, Гавриїл (Розанов), джерела, листування, спогади, православна церква, наука.

Гавриїл (Розанов) увійшов в аналі історії як один із видатних церковних і наукових діячів ХІХ ст. Близько 20-ти років він був архієпископом південноукраїнських єпархій. З його іменем пов'язано відкриття Херсонської духовної семінарії (1838 р.), першого в регіоні училища для малолітніх дівчаток-сиріт духовного звання і доньок священнослужителів при Одеському Архангело-Михайлівському жіночому монастирі (1844 р.), заснування Архієрейського дому в Одесі, розбудова чисельних церковних споруд. Разом із цим архієпископ став одним із засновників і перших дійсних членів Одеського товариства історії і старожитностей й зарекомендував себе активним дослідником історії південного регіону Російської імперії.

Діяльність Гавриїла (Розанова) не знайшла належного висвітлення в історичній літературі ХІХ – початку ХХ ст. Найбільш значимим є біографічне дослідження історика церкви протоієрея С. В. Петровського [1].

Більш жвавий інтерес дослідників до багатой наукової спадщини Гавриїла (Розанова) спостерігається в сучасній українській історіографії. Підтвердженням є низка праць О. І. Журби [2] та крім сюжети в монографії В. М. Хмарського [3], де розглядалася науково-історична діяльність архієпископа; дисертаційне дослідження Ю. В. Василича [4], яке стосується його культурно-просвітницької, релігійної та громадської роботи. Наукова діяльність Гавриїла (Розанова) знайшла своє відображення в монографії автора зазначеної публікації [5]. Подальша розробка проблеми життєдіяльності архієпископа може стати підґрунтям для окремого монографічного дослідження. Тож зазначена проблема продовжує зберігати свою актуальність.

Мета поданої статті полягає в аналізі комплексу наративних джерел, які висвітлюють різні напрями діяльності архієпископа Гавриїла (Розанова).

Наративні документи, до яких належать автобіографії, спогади, листи тощо, є важливою складовою джерельної бази історичного дослідження. Їхня інформативність зумовила широке використання як у рукописному так і в опублікованому вигляді.

Важливу групу документів серед даного типу джерел складають спогади очевидців. Життєдіяльність архієпископа Гавриїла (Розанова) найбільш повно відображена протоієреєм Серафимом Антоновичем Серафимовим. Він був фактично єдиним учнем і послідовником Владики. Народився майбутній протоієрей в сім'ї грецького священника, який в ХVІІІ ст. переселився з Криму до Маріуполя. Тож він не лише володів грецькою мовою, але й добре знав історію, культуру й традиції греків. Під час навчання в Маріупольському духовному училищі юнак звернув на себе увагу Гавриїла (Розанова), який часто відвідував духовні

навчальні заклади. Архієпископа, який завжди цікавився грецькою історією, сам добре володів грецькою мовою й завжди проявляв до греків особливу симпатію, приємно вразила сумлінність С. Серафимова. Під час навчання в Катеринославській духовній семінарії, а потім Київській духовній академії (КДА) С. Серафимов знаходився під покровительством Владики, який поступово залучав його до наукових досліджень. Після завершення навчання С. Серафимов залишився при Академії викладачем грецької мови, проте виконуючи побажання Гавриїла він прибув до Одеси (1845 р.), де спочатку був призначений настоятелем Покровської церкви і викладачем училища для дівчат-сиріт духовного звання при жіночому Архангело-Михайлівському монастирі, а потім – професором Херсонської духовної семінарії [6, арк. 4]. В Одесі, під впливом архієпископа, розпочалася серйозна наукова робота С. Серафимова. Як і його учитель він став членом Одеського товариства історії і старожитностей (ОТІС) й зарекомендував себе талановитим археографом й істориком церкви. Основний напрям його наукових інтересів лежав у площині досліджень його покровителя й стосувався історії раннього християнства на землях Херсонської і Таврійської єпархії. Після призначення Гавриїла (Розанова) до Тверської єпархії (1848 р.) дружні стосунки не припинилися, про що свідчить активне листування, яке тривало до самої смерті архієрея (1858 р.).

Тож цілком закономірно, що саме С. Серафимов став біографом архієпископа. Із під його пера вийшло декілька праць, які стосувалися життєдіяльності Гавриїла (Розанова). У 1859 р. він звернувся до ОТІС із проханням опублікувати написану ним біографію Преосвященного. На цей час він ще не належав до дійсних членів Товариства (його обрано 23 грудня 1861 р.). Рецензентом цієї праці, згідно з рішенням ОТІС, призначено дійсного члена Волкова, після позитивної оцінки якого ОТІС рекомендувало її до друку в четвертому томі «Записок». Проте дана робота увійшла лише до п'ятого тому, який видано в 1863 р. За цей час, у 1859 р., окремим виданням вийшла невелика за обсягом (83 сторінки) праця С. Серафимова «Воспоминания о Преосвященном Гаврииле, первом (в Одессе) архиепископе Херсонском и Таврическом, а затем Тверском и Кашинском», яка була присвячена тогочасному архієпископу Херсонському і Таврійському Димитрію (Муретову). Один із її примірників, подарований протоієрею М. К. Павловському із автографом автора, до теперішнього часу зберігається в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [7, с. 201].

С. Серафимов намагався репрезентувати життєвий шлях архієрея, акцентуючи увагу на основних напрямках його багатовекторної діяльності. У своїх спогадах йому вдалося компактно викласти біографію Владики, що дає можливість простежити його внесок у розвиток Російської православної церкви та духовної освіти, насамперед на землях Південної України. Автор приділив належну увагу діяльності Гавриїла (Розанова) на чолі Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії (1828-1837 рр.), де знайшов втілення адміністративний талант архієрея. Підтвердженням слугує будівництво помпезного кафедрального Преображенського собору та нових кам'яних храмів у Катеринославі. Архієрей опікувався розвитком Катеринославської духовної семінарії, на що вказує значне покращення її матеріальної бази та умов для навчання й побуту семінаристів [8, с. 19-25].

С. Серафимов розглянув діяльність Гавриїла (Розанова) на чолі Одеської кафедри (1837-1848 рр.), де завдяки його клопотанням був побудований Архієрейський будинок в Одесі і Хрестова церква при ньому, заснований жіночий монастир при Одеській Архангело-Михайлівській церкві, при якому започатковано перше в Росії училище для навчання та виховання малолітніх дівчаток-сиріт і доньок священнослужителів. У 1842 р. розпочалися ремонтні роботи в Одеському кафедральному Преображенському соборі, побудована низка нових церков, зокрема: Петро-Павлівська (1839 р.), Казанської Божої Матері (1846 р.), Михайлівська (1846 р.) та інші. Безпосередньою заслугою Владики стало відкриття Херсонської духовної семінарії в Одесі (1838 р.), де значна увага приділялась вивченню іноземних мов, насамперед грецької [8, с. 37-45].

Менш вдало С. Серафимов проаналізував наукову роботу Гавриїла (Розанова). Він зазначив, що серйозна наукова діяльність архієпископа розпочалася в Катеринославі. На його думку формуванню наукового інтересу до історичних досліджень Гавриїл завдячував відомому церковному і науковому діячу – Київському митрополиту Євгенію (Болховитінову), з яким товаришував ще з юності [8, с. 57]. Проте подробиці наукової роботи архієпископа автор не описує.

Сам же архієрей писав про свою наукову роботу в Катеринославі в листах до архієпископа Інокентія (Борисова), датованих 1843 р. Ці два видатні церковні діячі Південної України познайомилися ще в 1825 р. і з того часу підтримували дружні стосунки. Аналіз епістолярної спадщини проливає світло на взаємини цих архієреїв, які ділилися своїми творчими планами, обмінювалися науковим доробком, засвідчуючи при цьому любов і взаємоповагу. У своїх листах Гавриїл писав про свої творчі задуми, розповідав про те, як почав писати історичну записку про свою єпархію, про роботу в архівах Самарського монастиря. Він підкреслював, що джерелами йому слугували не книги, а напівтрухлі аркуші монастирського архіву, в якому він, незважаючи на шкідливий пил, працював більше двох років [9, с. 8-11].

Наслідком цієї евристичної роботи Гавриїла стала його перша робота «Историческая записка о Пустынно-Николаевском Самарском монастыре», яка вийшла друком у 1838 р. [10]. Автору вдалося знайти й опублікувати документи, які дають можливість дослідити історію монастиря, проаналізувати його економічне становище і господарську діяльність та стосунки із запорозькими козаками та їх старшиною. Перебування на чолі Катеринославської єпархії позитивно позначилось на науковій роботі архієрея, про що свідчить низка опублікованих ним праць із світської та церковної історії краю.

С. Серафимов згадував, що після переїзду Гавриїла до Одеси його наукова діяльність ще більш активізувалась. Владика став одним із засновників і другим дійсним членом Одеського товариства історії і старожитностей (1839 р.), яке займалося вивченням історії й археології Новоросійського краю, Бессарабії, Криму й східного берега Чорного моря. Науковий доробок Гавриїла (Розанова) публікувався в цей час

здебільшого на сторінках «Записок» ОТИС. Протоієрей навів список його праць, написаних у різний період часу, який складався із 10-ти позицій [8, с. 58-60].

Заслужують на увагу додатки, розміщені С. Серафимовим у своїх спогадах. У першому з них автор описує деякі риси характеру Преосвященного, спираючись на епістолярну спадщину та спогади його сучасників. У другому – наведені листи до Гавриїла (Розанова) різних церковних і світських осіб, написаних у період з 1823 по 1849 рр., зокрема: Київського митрополита Євгенія (Болховитінова), виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора П. Федорова, відомого теолога О. С. Стурдзи, протоієрея Ф. Голубинського та інших. На особливу увагу заслуговують два листа протоієрея Ф. Голубовського, датованих відповідно 7 лютого і 23 квітня 1841 р., які проливають світло на освітянську діяльність Гавриїла (Розанова). Вони сповнені вдячністю до свого колишнього учителя за те, що він пробуджував у дитячих серцях любов до природи, поезії й мистецтва. Владика відкривав перед своїми учнями не лише християнські істини, але й прививав любов до знань, у тому числі й до філософії, історії, фізики та іноземних мов [8, с. 78-81].

У 1861 р. С. Серафимов розмістив у «Херсонских епархиальных ведомостях» («ХЕВ») дві публікації, які стосувалися життєдіяльності Гавриїла (Розанова). Перша з них знайомила читачів із церковною діяльністю архієрея, акцентуючи увагу на пастирських подорожах по ввіреній йому єпархії [11].

У наступному номері «ХЕВ» протоієрей опублікував автобіографію Преосвященного, яку той свого часу написав на його прохання. Гавриїл зазначав, що з дитячих років завжди відчував велику жагу до знань та любов до науки, яку проніс через усе своє життя. У додатках С. Серафимов опублікував «Краткие сведения о последних днях и кончине преосвященного архиепископа Гавриила». Ці дуже короткі, але цінні відомості йому надіслав архімандрит Желтиковського монастиря Платон, де 8 вересня 1858 р. помер Гавриїл (Розанов) [12].

Найбільш повна біографія архієпископа була опублікована С. Серафимовим у п'ятому томі «Записок» ОТИС (1863 р.) [13]. Автор використав спогади, документальні матеріали, автобіографію Преосвященного та листи до нього сучасників. У подальшому праці протоієрея стали головним джерелом для С. Петровського, який написав коротке біографічне дослідження життя Гавриїла (Розанова) [1, с. 1-31].

Важливою групою наративних джерел, які дають можливість репрезентувати різні напрями діяльності архієпископа є його епістолярна спадщина. Інформативність цих документів зумовила їхнє використання в опублікованому та рукописному вигляді. Серед опублікованих науковий інтерес становлять листи Гавриїла (Розанова) до С. Серафимова. Скромність й деякі причини етичного характеру не дозволили протоієрею скористатися цими листами під час роботи над біографією архієпископа. Лише після його смерті вдова – Надія Яківна Серафимова передала їх для публікації. До редакції «ХЕВ» із своїми коментарями їх передав дехто Л. М. Цілком ймовірно, що тут йдеться про Л. Мацеевича, який займався публікацією деяких матеріалів, що стосувалися життєдіяльності архієпископів Гавриїла (Розанова) та Інокентія (Борисова). Опубліковані на шпальтах «Херсонских епархиальных ведомостей» листи, в залежності від місця перебування автора, поділені на дві групи: 1) надіслані з Одеси; 2) з Твері. Вони розміщені в строгій хронологічній послідовності й супроводжуються примітками. До першої групи належать листи, написані С. Серафимову під час його перебування в КДА (1837-1845 рр.) [14]. Вони містять цінні відомості про різні аспекти життєдіяльності Владики. Проте не усі з них опубліковано належним чином. Зберігаючи традицію початку XIX ст. там не завжди вказано повні імена тих, хто згадувався автором (лише перші літери прізвища та імені). До того ж деякі фрагменти тексту були вилучені, що позбавило ці листи належної вартості історичного джерела [14, с. 179, 180].

У листах чітко простежується прагнення Владики залучити юнака до дослідницької та освітянської роботи. Він давав йому завдання, орієнтовані на пошуки речових пам'яток старовини в Києві, ділився своїми науковими планами, презентував нові видання О. Стурдзи, підтримував бажання працювати викладачем грецької в Академії, але водночас наполегливо кликав до Одеси, де на нього чекала вакансія професора в Херсонській духовній семінарії й місце настоятеля Покровської церкви.

Друга група листів написана Владикою в той час, коли він перебував на чолі єпископської кафедри в Твері [15]. Вони проливають світло на науково-історичну та освітянську діяльність Гавриїла. На прохання С. Серафимова, який став членом Історико-статистичного єпархіального комітету, заснованого в 1850 р. Інокентієм (Борисовим) для написання історії Херсонсько-Таврійської єпархії, він надавав консультації як знавець історії Новоросійського краю. Але разом із цим відчувається туга Преосвященного за Одесою. Він згадував про написаний ним короткий варіант підручників граматики, риторики і логіки для дівочого училища при Одеському жіночому Архангело-Михайлівському монастирі [15, с. 565-566]. Під час перебування в Твері архієпископ продовжував уважно стежити за розвитком заснованих ним духовних навчальних закладів. 5 лютого 1851 р. він писав протоієрею С. Серафимову, що з радістю дізнався про урочисті іспити в дівочому училищі при Архангело-Михайлівському жіночому монастирі, що відбулися 2 січня 1851 р. Серед паперів протоієрея збереглися записи про ці шості публічні іспити в училищі, в результаті яких три вихованки отримали свідоцтва про освіту, підписані Інокентієм (Борисовим). 3 листопада 1849 р., у супроводі Преосвященного Інокентія і дружини Одеського градоначальника О. І. Казначеева там побувала княгиня Є. К. Воронцова. Вона була задоволена знаннями вихованок, їх успіхами в опануванні рукоділля та в церковного співу. Її приємно вразило і розчулило виконання ученицями вітального канта, написаного для відвідувачів ще за часів Гавриїла (Розанова) [15, с. 380, 499].

Про свою любов до Одеси і душевний біль від розлуки з нею Гавриїл (Розанов) писав своєму наступнику – Інокентію (Борисову). У листі, датованому 23 березня 1848 р., він просив належним чином

подбати про усю свою колишню паству і, особливо, про жіночий монастир з дівочим училищем при ньому [9, с. 11-13].

У 2008 р. у Російській Федерації вийшов збірник, у якому провідне місце відводиться значній за своїм обсягом епістолярній спадщині Московського митрополита Філарета (Дроздова). До видання увійшли листи митрополита більш ніж до 70 адресантів. Серед них вісім листів до архієпископа Гавриїла (Розанова), які охоплюють період з 1821 р., коли Гавриїл був настоятелем Ярославського Толгського монастиря і ректором місцевої семінарії, до 1839 р., коли він уже став архієпископом Херсонським і Таврійським [16, с. 507-511]. Вони свідчать про пастирське керівництво духовним і церковним життям Гавриїла. Філарет повчав його, направляв, радив і критикував за деякі вчинки. Певну увагу він приділив проповідницькій та місіонерській діяльності архієпископа.

Певна частина листів Гавриїла (Розанова) зберігається в рукописному вигляді в архівних установах. Найбільш значимим для репрезентації наукової роботи архієрея є оригінал розлогого листа, надісланого ним 3 серпня 1834 р. на ім'я П. І. Кеппена. Цей документ зберігається в Санкт-Петербурзькому філіалі архіву Російської Академії Наук. Він містить відомості про стародавні грецькі церкви Криму, які знаходились на землях Сімферопольського та Феодосійського повітів. Гавриїл зазнавав, що кількість інформації про півострів, викладена ним у попередньому листі, була недостатньою, а тому, на прохання Петра Івановича, надіслав йому «Список древних греческих церквей в Крымском полуострове, существовавших и существующих ныне» [17, арк. 150-175]. Дослідженню підлягали церковні старожитності Сімферопольського та Феодосійського повітів і Старого Криму. Гавриїлу (Розанову) вдалося описати 94 стародавні грецькі церкви. До них відносились діючі на 1834 р. храми, напівзруйновані та ті, від яких залишились лише руїни або згадки старожилів. У представлених матеріалах зазначено приблизну дату їх побудови, описано зовнішній та внутрішній вигляд і визначні пам'ятки, що збереглися в цих храмах. Під час польових досліджень чимало інформації було отримано від місцевих жителів, які пам'ятали історію зруйнованих православних святинь і охоче ділилися своїми спогадами [17, с. 49]. Тож листування архієрея з П. І. Кеппеном стало важливим джерелом не лише для дослідження його наукової діяльності, але й для вивчення церковної історії Криму.

Таким чином, виявлення й опрацювання корпусу рукописних та опублікованих наративних документів дало можливість значно доповнити репрезентативну джерельну базу для дослідження різних напрямів діяльності архієпископа Гавриїла (Розанова). Проте вони не виключають подальших пошуків і опрацювання джерел, які сприятимуть всебічному дослідженню багатой наукової й духовної спадщини архієрея.

Джерела та література

1. Священник Петровский С. Архиепископ Гавриил Розанов // Семь Херсонских архиепископов / С. Петровский – Одесса : тип. Фесенко, 1894. – С. 1-31.
2. Журба О. І. Культурна та історико-археографічна діяльність архієпископа Гавриїла (В. Ф. Розанова) в Південній Україні // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип. 1. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 220-238; Журба О. І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції / О. І. Журба. – Д. : Видавництво ДНУ, 2003. – 314 с.; Журба О. І. Формування російської регіональної історіографії Криму у творчості архієпископа Гавриїла Розанова / О. І. Журба // Библиотечное дело и краеведение: сборник научных трудов. – Вып. 2. – К., Симферополь : Доля, 2000. – С. 40-58.
3. Хмарський В. М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей: Монографія / В. М. Хмарський. – Одеса : Астропринт, 2002. – 400 с.
4. Василевич Ю. В. Культурно-просвітницька, релігійна та громадська діяльність Гавриїла Розанова (1781-1858) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ю. В. Василевич. – Черкаси, 2007. – 19 с.
5. Діанова Н. М. Внесок вищого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII – початок XX ст.) : монографія / Н. М. Діанова. – Одеса : Фенікс, 2012. – 319 с.
6. Державний архів Одеської області. – Ф. 37. – Оп. 2а. – Спр. 484.
7. Діанова Н. М. Протоієрей С. Серафимов як дослідник історії Південної України / Н. М. Діанова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2011. – Вип. 9. – С. 199-205.
8. Серафимов С. Воспоминание о Преосвященном Гаврииле, первом (в Одессе) архиепископе Херсонском и Таврическом, а потом Тверском и Кашинском / С. Серафимов. – Одесса : тип. Л. Нитче, 1859. – 84 с.
9. Письма Гавриила, архиепископа Тверского и Кашинского к Иннокентию, архиепископу Херсонскому и Таврическому / Гавриил (архиеп. Тверской и Кашинский). – Тверь, 1884. – 26 с.
10. Гавриил. Историческая записка о Пустынно-Николаевском Самарском монастыре / Гавриил (архиеп. Херсонский и Таврический). – Одесса : Гор. тип., 1838. – 64 с.
11. Серафимов С. Воспоминание о пастырских путешествиях Преосвященного Гавриила, архиепископа Екатеринославского, Херсонского и Таврического (впоследствии Тверского) / С. Серафимов // Приб. к ХЕВ. – 1861. – № 22. – С. 336-346;
12. Гавриил. Некоторые отрывки моей биографии (Статья преосвященного Гавриила, архиепископа Херсонского и Таврического, впоследствии Тверского / Гавриил, архиепископ // Приб. к ХЕВ. – 1861. – № 23. – С. 399-416.
13. Серафимов С. Гавриил, архиепископ Екатеринославский, Херсонской и Таврической : некролог / С. Серафимов // - ЗООИД. – Одесса, 1863. – Т. V. – С. 919-953.
14. Письма Преосвященного Гавриила Розанова, первого в Одессе архиепископа Херсонского к протоиерею Серафиму Антон[овичу] Серафимову. Отд. 1: Письма из Одессы / Гавриил (архиеп. Херсонский и Таврический) // Приб. к ХЕВ. – 1905. – № 5. – С. 170-182; № 7. – С. 239-248; № 20. – С. 621-632.
15. Письма бывшего Херсонского архиепископа Гавриила Розанова к протоиерею Серафиму Антон[овичу] Серафимову. Отд. 2-й: Письма из Твери / Гавриил (архиеп. Херсонский и Таврический) // ХЕВ. Неофициальный отдел. – 1906. – № 10. – С. 271-273; № 11. – С. 283-289; № 14. – С. 353-357; № 15. – С. 379-385; № 17. – С. 449-452; № 19. – С. 498-503; № 21. – С. 565-567.
16. Святитель Филарет Московский. Призовите Бога в помощь: Сб. писем / Сост. Никон (Паламарчук), иеродиакон. – М. : Изд. Сретенского монастыря, 2008. – 800 с.: ил. – (Письма о духовной жизни).
17. Санкт-Петербурзький філіал архіву Російської академії наук. – Ф. 30. – Оп. 1. – Спр. 475.

Дианова Н. Н. Наративные источники о жизнедеятельности Херсонско-Таврического архиепископа Гавриила (Розанова)

В статье проанализирован комплекс наративных источников, в которые отображают различные направления жизнедеятельности Херсонско-Таврического архиепископа Гавриила (Розанова). Они представлены воспоминаниями современников и эпистолярным наследием архиерея. Выяснено, что эта группа документов дает возможность проследить некоторые аспекты его церковной, научно-исторической и просветительской работы. Доказано, что деятельность Гавриила (Розанова) была направлена на развитие православной церкви, духовного образования и исторической науки. Результатом активной эвристической, археографической и научно-исследовательской деятельности архиепископа стало издание ряда работ по церковной и светской истории Южной Украины.

Ключевые слова: архиепископ, Гавриил (Розанов), источники, переписка, воспоминания, православная церковь, наука.

Dianova N. N. Narrative sources about activity of the Kherson and Taurian archbishop Gavriil (Rozanov)

In article the complex of narrative sources in which display various directions of activity of the Kherson and Taurian archbishop Gabriel (Rozanov) is analyzed. They are presented by memoirs of contemporaries and epistolary heritage of the bishop. It is found out that this group of documents gives the chance to track some aspects of its church, scientific, historical & educational work. It is proved that Gavriil (Rozanov's) activity was aimed at the development of orthodox church, spiritual education and historical science. The edition of a number of works on church and secular history of the Southern Ukraine became result of vigorous heuristic, archaeological and research activity of the archbishop.

Keywords: archbishop, Gavriil (Rozanov), sources, correspondence, memoirs, orthodox church, science.

УДК 94:329.7(092)(477)"1900/1918"

С. Г. Іваницька

**ПРАЦЯ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА «ПРОТИВ ТЕЧЕНИЯ (ПАМЯТИ
В. П. ОБНИНСКОГО)» ЯК ДОКУМЕНТ ДОБИ ¹**

Метою статті є характеристика праці Сергія Олександровича Єфремова (1876-1939) «Против течения», присвяченої відомому громадсько-політичному діячеві Віктору Петровичу Обнінському (1867-1916). Доведено вагу біографічної тематики в публіцистичному доробку С. О. Єфремова, проаналізовано специфіку сприйняття ним постаті свого героя як одного з «значущих Інших», «ідеального» представника російської інтелігенції, одного з небагатьох, що не лише послідовно відстоював ліберально-демократичні цінності, але й сприяв визвольним змаганням неросійських народів імперії. В додатку друкується текст статті С. О. Єфремова.

Ключові слова: Сергій Єфремов, Віктор Обнінський, публіцистика, «Голос минувшего», «значущий Інший», епістемологічний конструктивізм.

Серед яскравих і незабутніх особистостей в українському політичному соціумі початку ХХ ст., наділених місією бути речниками ідей соціального поступу, свободи, толерантності, політичної й культурної окремішності українців, поважне місце займає постать Сергія Олександровича Єфремова (1876, с. Пальчик Звенигородського повіту Київської губ. – 1939, Ярославль). У професійній сфері це був відзначений самобутнім, неповторним талантом журналіст, видатний літературний критик і літературознавець, редактор, видавець (видавництво «Вік», 1895–1918 рр.), у політиці – прихильник ліберально-демократичних і етично-соціалістичних цінностей, фундатор Української демократично-радикальної партії (УДРП) (1905 р.), у 1908 р. перетвореної на Товариство українських поступовців (ТУП), з червня 1917 р. – один із лідерів Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ). У науково-організаційній ділянці С. Єфремов з 1919 р. – академік Української академії наук (УАН), в 1923–28 рр. віце-президент Всеукраїнської академії наук (ВУАН), керівник її історико-філологічного відділення, в 1923–29 рр. – очільник Постійної комісії для складання біографічного словника. Праця Єфремова «Історія українського письменства» (1-е вид. – 1911 р., 2-е – 1912 р., 3-е – 1917 р. у Києві, 4-е, змінене та доповнене – 1919–24 рр.) стала класикою національного літературознавства.

С. Єфремов був також співтворцем модерної української національної журналістики. Ігор Гирич, звертаючи увагу на цінність творчого доробку Сергія Єфремова, відзначає: «С. Єфремов-публіцист. Про це говориться незаслужено мало. Блискучий полеміст, він відгукувався на кожну новину українського життя й антиукраїнські випадки чорносотенців та російських лібералів; прекрасний знавець літератури, він володів багатою афористичною, образною мовою. ... Публіцистична спадщина С. Єфремова – класичний еталон для української журналістики, й сучасники, безперечно, повинні повертатися до його величезного доробку, вчитися на досконалих зразках публіцистичного мистецтва» [1, с. 336]. Збирання, систематизація, видання й полідисциплінарний аналіз публіцистики С. Єфремова – нагальне завдання української гуманітаристики [2,

¹ Підготовку статті уможливлено завдяки дослідницькій дотації Канадського інституту українських студій Альбертського університету, 2012-2014 рр. (із Вічного фонду ім. Михайла та Дарії Ковальських).